

ET BREV FRA THOMAS VON WESTEN TIL AMTMANN OVE SCHELDERUP 1724

ved

ADOLF STEEN

Det brevet som gjengis nedenfor, ble for en tid siden funnet i Statsarkivet i Trondheim (blant arkivsakene for Salten Fogderi) av arkivar Alf Kiil. Formidlet av pastor Mamen er det kommet til Egede Instituttet. Vi har bedt en av våre fremste kjennere av samefolket og samemisjonen, sekretær Adolf Steen i Norges Finnemisjonssekskap, å skrive en innledning til dette interessante skrivel, som ikke tidligere er offentliggjort.

Red.

I Statsarkivet i Trondheim ligger en kopi av et brev fra Thomas von Westen til amtmann Ove Schelderup. Dette brev er ikke tidligere offentliggjort bortsett fra at v.Westens biograf, sokneprest Hans Hammond, siterer noe av innholdet i sin bok: Den Nordiske Missions-Historie i Nordlandene, Finmarken og Trundhiems Amt til Lappers og Finners Omvendelse, etc. Kiøbenhavn 1787, s. 520. Hammond gjør seg samtidig skyldig i en forveksling, idet han utgir innholdet av v.Westens brev av 21. juli 1724 til amtmannen for å være dennes «Befaling af 21de Jullii 1724», hvorved han ville «udrydde» de forhold som er omtalt i v.Westens brev.

Brevet kaster lys både over avsender og adressat. Dessuten gir det atskillige opplysninger om nordmennesenes forhold til samene, og er derfor av stor historisk verdi. Når derfor redaktøren av Norsk Tidsskrift for Misjon har funnet å ville la det trykke, skal jeg etter oppfordring gi noen innledende opplysninger.

Thomas von Westen — som har fått ærestitelen Samenes apostel — ble født i Trondheim 13. september 1682. Foreldrene var apoteker Arnoldus v.Westen (1643—1698) og hans 2. hustru Inger Thomisdatter Meyer, d. 1713. Denne gren av den von Westen'ske familie kom fra Danmark med apoteker Arnoldus v.Westen, men opprinnelig er familien tysk og kan følges tilbake til apotekerens oldefar, Eduard von Westen til Westenshoff i nærheten av Köln. Thomas ble dimittert

fra Trondheim latinskole og innskrevet ved Universitetet i København 17. juli 1697, og han hadde ennå ikke fylt 17 år da han tok teologisk eksamen 20. juni 1699 med karakteren *haud illaudabilis*. Etter eksamen var han en tid huslærer hos sorenskriver Jacob Dass på Helgeland, studerte siden européiske, østerlandske og orientalske språk i København og ble i januar 1707 ansatt som professor ved Universitetet i Moskva — en stilling han imidlertid ikke kom til å overta.

Thomas v. Westen ble utnevnt til Veøy soknekall i Romsdalen 6. september 1709. Han tilhørte pietismen og var den drivende kraft i — og lederen av — prestelaget «Syvstjernen». Etterat misjonsarbeidet blant samene var besluttet opptatt, tilbød han i brev av 1. mars 1716 Misjonskollegiet sin tjeneste, og ble ved brev og instruks av 14. april s. å. kalt til å være lektor ved Trondheim latinskole og leder av misjonsarbeidet. Han foretok 3 misjonsreiser til Nordland og Finnmark, var leder av Seminarium scholasticum ved latinskolen hvor vordende misjonærer fikk undervisning, og hadde selv et privat Seminarium domesticum hvori han utdannet samegutter til lærere. Thomas v. Westen døde 9. april 1727 og ble begravet under domkirken i Trondheim. Han var gift med enke Anna Pedersdatter (ca. 1655—1746) fra København. De hadde ingen barn.

Amtmann Ove Schelderup har hittil vært lite kjent — også av dem som har befattet seg med Nordlands historie — men vil med det første få sin biografi av domprost Kristian Nissen i Norsk biografisk leksikon.

Schelderup var født i Trondheim 1674. Foreldrene var sokneprest ved domkirken Søren Hansen og hustru Anne Pedersdatter Schjelderup. Han ble dimittert fra Trondheim latinskole 1697, var en tid prokurator for høyesterett og for alle over- og underretter i Danmark og Norge, og ble 12. april 1704 amtmann over Nordlandene (Nordland og Troms). Som sådan bodde han på Storfosen gård i Ørlandet prestegjeld, men i 1710 fikk han tillatelse til å bo i Trondheim om vinteren. Han ble kanselliråd 1714, justisråd 1719, etatsråd 1731 og konferensråd 1749. Han fikk avskjed som amtmann 1751 på grunn av svakhet og høy alder. Han døde 1756. Schelderup var gift med Kirsten Hansdatter Munch, f. 1692, datter av biskop Hans Nilsson Munch og hustru Anna Aagaard i Kristiania.

Thomas von Westen og Ove Schelderup var kjente fra Trondheim latinskole, hvorfra de ble dimittert samtidig. Sannsynligvis hadde de også vært atskillig sammen i København, og vi har all grunn til å tro at også Schelderup — iallfall på sine eldre dager — har tilhørt pietismen. Da biskop Frederik Nannestad i Trondheim — som var atskillig rasjonalistisk påvirket — visiterte på Ørlandet 31. juli 1749, skrev han i sin visitasmelding: «Iblandt forargelige maa billig Konferensraad Ove Schelderup, Amtmand over Nordlandene, paa Storfosen gaard regnes, hvis altfor poioretiske eller uvisse sværmeriske

Samtaler med alle og enhver om Reffærdiggjørelsen, Christo i os og ikke for os etc. er neppe at fordrage. Præsten behandler ham forsigtigt.»

Brevet er skrevet efter v.Westens tredje og siste misjonsreise. Etter at denne var avsluttet 1723 var han av den mening at alle samer var omvendt, og i noe for selvsikre ordelag skrev han til Misjonskollegiet at han gjerne kunne sette sitt liv i pant på at ingen ville falle tilbake til fordums dårskap. Det gikk dog ikke lang tid før han mottok underretninger om at der ennå fantes atskillig av avgudisk og hedensk vesen igjen blant samene i Nordland, og han ba derfor Misjonskollegiet om tillatelse til å foreta en reise til samene i Vefsen, men denne reise ble forhindret på grunn av hans tiltagende sykdom. Av brevet fremgår det at v.Westen var blitt underrettet om nordmennenes forakt og avsky for samene, hvordan de forførte dem til synd og brennevinsdrikk og la så store hindringer i veien for misjonen at v.Westen fryktet for at den skulle bli «frugtesløs og forgiefvis». Han hadde også fått underretning om hvordan mange av nordmennene hadde fratatt samene deres jorder ved trusler og svik.

Ingen av disse forhold var fremmede for v.Westen. Like fra sin første misjonsreise i året 1716 hadde han ansett disse forhold sammen med de hindringer og den motstand misjonen møtte fra embetsstanden for å være langt verre å overkomme enn samenes eget åndelige mørke. Fordi han elsket samene, smertet disse forhold ham dypt. Etterat han kjente sterke symptomer på den sykdom som allerede i ung alder knekte ham, skrev han til Misjonskollegiet at så lenge det var en varm blodsdråpe i ham, ville han gjerne ofre den for samene, og tross alt det menneskelige og ufullkomne både ved hans person og hans gjerning kunne han med sannhet si at han handlet «af Kierlighed til at Redde det Folch som Gud har lagt paa min Siæls ansvar».

Også samenes timelige kår bar Thomas v.Westen omsorg for. Selv var han ingen økonom, men hadde sannsynligvis ennå noe i behold av den store medgift han fikk med den rike vintapperenken Anna Pedersdatter i København, og så tilbød han seg å løse ut igjen til samene de jorder nordmennene hadde tilvendt seg på urettferdig vis.

Når det gjaldt den motstand misjonen var utsatt for fra embetsmennenes side, skal det ikke glemmes at der blant prestene var noen lysende unntagelser som f. eks. prost Ludvig Paus i Vadsø, prost Trude Nitter i Kjelvik, prost Anders Dass i Alstahaug og sokneprest Johan Randulf i Nærøy.

Også amtmann Schelderup var en slik unntagelse. Hammond skriver (s. 517) at i v.Westens tid var det blant verdslige embetsmenn bare «een eneste, som elskede Missionen, og uden Fordeel, af indvortes Overbeviisning, med al Kraft, anvendte, den af Landets Herre forlenede Myndighed til Missionens Befordring, det var Amtmanden over Nordlandene, Hr. Justiceraad Ove Skieldrup».

Foranledningen til v. Westens brev av 21. juli 1724 til amtmann Schelderup var dennes befaling av 2. mai s. å. til fogdene i Nordlandene hvori han påla dem at når misjonærene anga brennevinshandlerne, skulle fogdene konfiskere deres varer, påtale saken og søke dom over de skyldige (Hammond, s. 519). Amtmannens befaling ble stadfestet av kongen 23. september s. å. samtidig som kongen sterkt understreket at misjonærene på denne måte måtte arbeide for brennevinshandelens avskaffelse.

Thomas v. Westens brev til Schelderup var misjonens takk for det standpunkt han inntok både til samer og norske til misjonens fremme. Noen dager senere (29. juli) skrev v. Westen til Misjonskollegiet og ba dem takke amtmannen for de tjenester han på denne måte gjorde misjonen, og 19. august sendte Misjonskollegiet en skrivelse til Schelderup hvori de takket for hans «beviste Nidkierhed og ugemeene Tienstvillighed» og fordi han ved sine foranstaltninger hadde vært med og løftet av noen av de byrder som hadde hvilt på v. Westen og misjonærene. Det vites ikke om v. Westen fikk svar på sin skrivelse av 21. juli, men den 7. oktober 1724 skrev amtmann Schelderup til Misjonskollegiet at han fortjente ingen takk «da han i Guds Sag havde gjort sin Pligt», og han ville fremdeles være med «at befordre dette christelige Verk blant Finnerne» (Hammond, s. 521).

Vi tør tro at amtmann Schelderups innstilling har betydd overmåte meget for samene og misjonen. I en skrivelse til nordlandshandlerne i Trondheim bebreidet v. Westen disse fordi de solgte brennevin til samene, og han ba dem «afholde sig fra Brændeviins Handel, for Finnernes Skyld» (Hammond, s. 543). Han oppnådde virkelig at de i brev av 5. mai 1724 lovet å avstå fra denne handel, men samtidig bebreidet de en del av prestene nordpå som solgte brennevin. Det var utvilsomt dette — sammen med amtmann Schelderups befaling til fogdene — som gjorde at kongen ved reskript av 9. desember 1724 påla prestene i Nordlandene selv å avholde seg fra brennevinshandel og dernest å føre oppsikt med dem som solgte brennevin.

Bak Schelderups nidkjerhet for samenes beste må sannsynligvis sees det kongelige reskript av 27. september 1726 hvori både biskopen og stiftsamtmannen i Trondheim ble pålagt å virke for brennevinets avskaffelse på grunn av den hindring det var for misjonsarbeidet blant samene, og rentekammerets skrivelse til amtmann Schelderup den 28. september s. å. om at samene skulle nyte de jorder de tidligere hadde hatt, og at den urett som var begått av nordmennene, måtte bli innberettet sammen med amtmannens betenkning.

Brevets avsender og adressat kom hver på sin måte til å ha stor betydning for samene og misjonen. Den første ble samenes store apostel som tidlig slet seg ut i et intenst og rastløst misjonsliv. Den sistnevnte fikk et langt liv og var amtmann over Nordlandene i hele

47 år. Når det gjaldt samenes vel handlet han «af indvortes Overbeviisning» og gjorde i «Guds Sag» sin plikt selv om biskop Nannestad fant å måtte føre den gamle amtmann blant de «forargelige» i Ørlandet menighet fordi han samtalte «med alle og enhver om Retfærdiggørelsen».

Det er forresten ikke det dårligste ettermæle.

A. S.

Ettertrykk forbudt.

Høyædle og Welbaarne Kongl: Mayts Justitz Raad og
Amtmand over Nordlandene Herr Ove Schelderup —
Synderlig Gunstige Welyndere

Jeg tacher ydmygst paa dend Nordische Missions veigne for Eders Welbaarenheds Gunstige Resolution og Krafftige Biestand Moed dend fordervelige Brendeviins og sterch drichs forførelße, hvormed Nordmendene Bringer Sathan mange Finners Siæle i hans garn, hvilchen velßigned hielp af Eders Welbaarenhed udstæd Thrundhiem d: 2 Maj 1724 Kom paa Høy tiid, thij foruden dend megen Jammer som Jeg derved tilforne havde Erfahret, er siden dend tiid Baade fra Præster og Missions tiennere Bevegelige Klagemaaler indkomne over dend Syndfloeds tiltagelße, saa at der vist frygtis at dersom Brendeviins Mænd af Finne-Fiorderne og Fieldene iche afschaffis, vorder Missions Arbeitz Største deel frugtesløß og forgiefvis; derhos Føyer ieg nu J følge af min ydmygste Forrestillelse 1 Maj 1724 Een ydermeere forklaring om de andre Missionens hindringer fra Nordmendene i Nordlandene til Høygunstigst Paasiufn og afschaffelße, forsichrende Eders Welbaarenhed, at de ved Saadan Nidkierhed gjør Gud og hans Rige en velbehagelig tienniste.

Først Besværger Jeg mig Høyeligen over dend stoere Uret og fornermelße, som Finnerne af Nordmendene wederfahres, som i adskillige maader, Saa Besynderligen veed at tilvende sig fra dem deris Ringe Jordeparter, og Gaarder hvilche alligevel, som af deris forfædre oprydede ere, dem og deris Børn af Kongerne adskillige Gange med allernaadigst frjheder tillagde, til Bestandig og U-hinderlig Brug og besiddelße, Og ere fast alle saadanne Finne Jorder fra Finnerne Practicerede med liidet Brendevin; undertiiden ere og Finnerne fra deris Jorder truede, undertiden

Narede, tvert Jmod Hans Kongl: Mayts allernaadigste Forordning om Nordlandene 7 Augustj 1697, art: 10 og Kongl: Lofs Bogstafver om odel og hæfd, Jeg har et heelt og langt Register over saadanne Nordmænd som har mod Baade Rett og Christendom udstødt de arme Finner og deris Børn fra deris forfædris Sæder, : ved Saadan himmelRaabende Uretfærdighed Skeer det ey alleene at Finnerne Bringes i yderste Fattigdom og Bellerie Men Endogbaa til dend Ustadighed, at mand iche Lættelig Kand Samle dem til Catachisations og Salligheds Behandling, Ja i stoere fristelber og tilschyndelber af dend onde Aand til at falde til forige afguderie, som Een meere Lychbalig Religion, Ja til at Selge deris Egne børn, ja det som Jeg iche vil sige, derpaa Jeg har mange Exempler. Thj hvorleedis Kand Finnerne troe, at dend Religion maa vere dend sande, hvis Bekiendere uden betenchning gjør andre Fattige huußvilde! og det er jo et meget forargeligt Exempel for de Nys omvendte, at de som giver sig ud for Gamle Christene, vilde iche taale dem ved Rigetz Dør i Fiorbottner og almindinger, Kunde de samme da ventis at ville gierne unde dem Rum i Guds Rige? Saavist som Fæhyrder-nis, Israeliternis fortrychelbe Skreg til Gud om hæfn mod Egypten, saa vist har Herren trætte med dette Land for dend Benefnte Stoere Uretfærdighed;: thj er min allerydmygste og Hierteligste Begiering til Eders Welbaarenhed, at J dog vill have et Faderligt hierte for disbe, OmEndschiondt Fattige dog også Landetz børn, og Frelbe dem fra voldsmænds Hænder ved Saadan Høygunstigst anstalt, at Fogderne over alt maatte i Nordlandene befales at Jndtale alle de Finde Jorder og Finne Pladtzer, som tvert Jmod de Kongl: Prævillegia Nordmændene har tilsneget Sig, besynderlig fra Missionens tiid 1715, da Hans Kongl: Maytet allernaadigst har forklaret sig, at det er Jngendlunde Hans Willie at det arme Folch Skal udryddis af Hans Riige, men omvendis, hvilchet Hans Maytet siger Er hans allernaadigste villie og Stoere Glæde 1715 19 April art. 9, dernest at fogderne alvorligen Tilsiger og advarer Nordmændene at ingen Effterdags befatter sig med at tilforhandle sig Finne Jorder, effterdj de Skulle alleene vere For Finnerne og deris Børn, og naar Een Finne Jord Lædig

worder, at dend da Ufeylbarligen af Een Finne Jgien bør besiddes, og dette formoedes saa meget dißvisßere, saasom alle de Nordmænd, hvilche har tilbragt Sig Pladtz Jblandt Finnerne, har giordt det for at have Brendeviins Kipper paa saadanne Gaarder tverdt Jmod Forordningens 1697 7 augt: Art. 9 saa at saamange Nordmænd, som der ere paa Finne Jorder, saa mange Brendeviins Kremmere ere der og J Landet, og derfor Bør de Ufeylbarligen miste Finne Jorderne Jgien og lade dem sine Rætte Odelsmænd og Eyere tilbage Lefveris, som ere Finnerne. Det er Klart at Nordmændene har ingen Loulig Adkomst til dem, meener de saa da lad dem fremviiße loflige Skiøder, og Paa det Nordmændene Kand Erfahre at dette Skeer iche af nogen Mißundelße til mine Egne Landsmænd, men alleene af Kierlighed. til at Redde det Folch som Gud har lagt paa min Siæls ansvar, da tilbyder Jeg hermed at betale Enhver Nordmands opsiddere, de faa og Ringe Skillinger, eller Penger, eller Nødtørftige varer Som hand Skieligen kand beviiße Dend rette Finne odels Mand at have givet for Gaarden, det veed Jeg at Een Mand 1719 Slengte 1 Rdhr og 2 Marcher tobach til Een Finn i Siummen som med Graad maatte for dend Betaling gaa fra sin Jord, som Finnen for mig J sidste Missions Reiße ynchelig beklagede, og siden min Afreiße har Een Mand tilforhandlet sig for En Ringe ting tvende Gaarder i Foelen, mange andre forargelige Handlinger at forbigaa, der Kand ingen i denne Sag hielpe mig uden Eders Welbaarenhed, og faar Jeg herudj ingen Bistand, da blive vel Slutningen, at enten Reißer alle Finner til Sverig eller bliver vagabundi erronee der var Stoer Klagemaal fra Finnerne heele Landet som ieg Reiste, over saadan udstøddelsße fra deris Sæder Baade i Tromsen, Senjen og Salten, men mest i Salten.

Dernest Beklager ieg Nordmændenis Stoere foragt over Finner og Lapper derved foraarsages at Evangelium bliver bespottet blant de Wantroe, Og Mistencht Ja forkastet igien af de Skrøbelige; Mand Kalder fast der i Landet finnerne intet andet End hunder, bester, bespotter og Skielder dem J deris Øyne, slaar og handler JIde med dem, Reigner dem for uærlige, men det er det Jammerligste, at Nordmændene Bespotter og foragter dem J

deris Omvendelse og Christendoms vey e.g: at de fixerer og beschiemmer dem fordj de ville læbe i Bog, og fordj de ville talle om eller af Guds ord og Catecheshen, fixere dem fordj de har afladt at driche brendeviin, og Kremmerne forfører Finnerne paa Nye til Brendeviin at Kjøbe hos dem paa dend maade, dricher du iche Brendeviin saa er du vist Skyldig J afguderie, men dricher du Brendeviin da seer ieg at du har ingen afgud at ofre til, de leer til dem naar de seer dem andægtige og Boedfærdige de spotter dem fordj de Bygge effter anstalt Forsamlingshuuße, de forekaster dem — Med Stoer beschiemmelse, baade deris forige Vildfarelßer og deris Boedfærdige bekiendelßer, Ja Nordmændene tør vel oprette Laug og Samlinger, i hvilche de aber og har deris Giecheri ey alleene med Finnerne men med det hellige forßonnings Embede, da dend U-gudelig Nordmand paa Narreviiß Siger sig at være Præst, og Finnen Som Skal da være hans Narr, til at være hans Bigte Barn dend Foragt viises og derudj at de vilde holde Finnerne Som træller ja bæster i deris tiennister, Skiøtter lidet om at tage deris varer for en Ringe ting mod Eyerens villie etc. der var og et Exempel, at Nordmændene spottede meget Een anden Nordmand fordj hand havde ædet med Een Finn, foregivende at der var det samme som hand havde ædet med Een hund, det er vel og Skeed for Kordt tiid siden, at naar en Norsck og Een Finne pige har i ærlighed sluttet Echte venschab sammen Er det offentlig holt for Een Uærlighed og En U-anstændig handel, dersom hand Skulde fuldbyrde sit alvorlige Løffte og forbet; og Skeer Finne piger som ere U-bærøgtede, liden Rett naar de af Nordmænd vorder besofvede, og har ieg af Mange Exempler fornummet at Nordmænd holder iche det for nogen stoer Synd og uret at tage æren fra En Finne Pige, det er og en Foragt at Finnerne taales iche i stolene i Kircherne med andre Nordmænd, Finn-Ungdommen bliver og meget i deris tieneste Løn fornærmet af Nordmændene, thj Maatte Behage hr Justitz Raad, at lade paa Tingene dend Nordsche Almue advaris, at de iche Bebreyder de omvendte Finner deris forige vildfarelßer under Lovens straf p: 281, 282. artichel 18 iche heller Skielder Een Finn meer End en anden Nordmand

under Lovens Sigelße pag: 1031 etc. i Kirchestoelerne handler med dem effter Lovens p: 398 og lade Finnerne nyde Løn og Værdje for sine vahrer som Ret og landbrugeligt er, og at de iche maa i nogen maade handle anderleedis med Een Finn, End med Een Nordmand, saasom Loven gjør ingen forskiel paa beggis Rett, thj om Nordmændene gjøre andet og derpaa vorder Klaget, da vil Øfrigheden Straffe Saadan U-ret, ligesom det var Skeet mod Een Nordmand, thj maatte Nordmændene Erindris, heller at Elsche og ære Finnerne for deris omvendelße og Proselytismum, effterdj Guds Engle Selv Glæder sig over deris omvendelße; Men dersom nogen Nordmand hereffter spotter nogen Finn for hans omvendelße i sig self, eller for hans Andagt da maa hand vendte at ansees, som Guds Ords, og Rigets Bespottere og aabenbare Foragtere. —

For det 3die Begieris ydmygst at alle Finner og Finne Ungdom uden ophold eller hinder af Nordmændene, i hvis huus eller tjeneste de kand være, maa følge samt møde Naar Paafordris til Salligheds Behandling og undervißning effter Missionens derom gjorde anstalt, under de hindrendis Straf effter Lovens pag: 256. 257. desligeste at de Nordsche tilholdis iche at loche Finnerne til Iougen eller anden afgudische Koglerie under Straff effter Loven p: 896. Saa Bedis og ydmygst om hr Justitz Raads Goede Assistance derudj, at naar der Skal sendis Bud til Finnerne og Lapperne, for at møde til Aandelig opbyggelße, at da Nordmændene dertil maatte findes villige effter Begiering, thj for Saadan U-villigheds Skyld ere nogle Siælle mistede. og at Nordmændene ville være Finnerne paa saadan Reiße behielpelige i sær naar Finnerne ere Svage og har ingen Baad; og at hr Justitz Raads goede anstalt om alle 3 benefnte Stycher paa tingene maatte oplæbes; ofvenstaaende Poster Recommanderis ydmygst til hr Justitz Raads Gunstige Resolution og at hr Justitz Raad tillige ville stille ordre til fogderne og Læns mændene i Landet i samme Poster at Reche Haanden til Missions Betienterne og Finnerne naar de det begierer.

Jeg Klager iche over dend gandsche nordsche Almue, thj Jeg har funnet mange af dem som med glæde har hiulpet til denne

Guds Jndhøstning, derimod Jgien har ieg fornummet altfor-
mange, som med ovenbemelte hindringer har flyed mig meere
fortred End Finnernis Egen Mørched, det var og got dersom
Nordmændene opvagtis til at føre et U-forargeligt lefnet og om-
giengelße blant Finnerne at diße icke Skulle forargis over de
andre Christnes Druchenschab, Sabbats Brydelße Bander og
Slangemaal og anden U-schichelighed, men at de heller maatte
See de ældre Christneß goede gierninger og priße faderen i him-
lene — Jeg vil ynsche af Hiertet deris Welbaarenhed Guds Rige
Belønning for Saadan anstalt og hielp i Guds sag.
Forblivende med ald veneration

Høyædle og Welbr hr Justitz Raad
og Amtmands

Min Høygunstige Welynderis ydmygste tiener

Th: v: Westen —

Thrunhiem

d. 21 Julij 1724.